

کلیشه‌ها و تبعیض‌های فرهنگی در کتاب‌های کودک آلمانی زبان

زهرة قایینی

ضرورت تحقق آن پی برده‌اند و آن را عامل موفقیت در برنامه‌های سیاسی و اقتصادی خود می‌دانند. ارتباط میان فرهنگ‌ها و ایجاد تفاهم بین فرهنگی، تنها با شناخت صحیح و زدودن کلیشه‌های نادرست درباره فرهنگ‌های دیگر که طی قرن‌ها در ذهن‌ها جای گرفته است، حاصل می‌شود. کسب شناخت صحیح و ایجاد حس احترام به همه فرهنگ‌ها، روندی طولانی است که از اولین سال‌های کودکی آغاز می‌شود و به تدریج شکل می‌گیرد.

امروزه کودکان در سراسر جهان، اعم از آنکه مهاجر یا پناهنده باشند و یا در سرزمین مادری خود به سر برند، به نوع دیگری از شناخت و آگاهی نیاز دارند، تا بتوانند خود و دیگران را همان‌گونه که هستند بشناسند و از ارزش‌های فرهنگی خود و ملیت‌های دیگر آگاه شوند و با ایجاد رابطه صحیح، قادر باشند در مراحل مختلف زندگی با دیگران همکاری و همیاری کنند.

در آستانه قرن بیست و یکم، ارتباط میان ملت‌های جهان، به اشکال مختلف و دلایل گوناگون، به بالاترین سطح خود رسیده است. پیشرفت تکنولوژی ارتباطات، افزایش موج مهاجرت در جهان به دلیل جنگ و ناآرامی‌های سیاسی، به وجود آمدن بازارهای بین‌المللی و نیاز روزافزون به همکاری‌های اقتصادی در جهان، موضوع ارتباط بین فرهنگی و تفاهم بین فرهنگی را به یک موضوع پراهمیت و یک نیاز عاجل بدل ساخته است.

وجود ۳۳ میلیون پناهنده در جهان و دشواری ارتباط میان فرهنگ‌ها در جامعه جدیدی که اسکان می‌یابند، تنها دلیل اهمیت این موضوع در عصر حاضر نیست. سیاستمداران و صاحبان قدرت‌های اقتصادی که تا چندی پیش، موضوع تفاهم بین فرهنگی را تنها یک موضوع انسانی می‌دانستند و به طور ملموس ضرورت آن را در بهبود کار خود حس نمی‌کردند، امروزه با گسترش ارتباطات جهانی و به وجود آمدن بازارهای بین‌المللی، به

در میان کتاب‌هایی که درباره فرهنگ‌های دیگر منتشر شده است، کتاب‌هایی وجود دارند که برپایه شناخت صحیح از آن فرهنگ‌ها شکل نگرفته است. کلیشه‌های فرهنگی و نژادی، همواره در کتاب‌های کودکان، حضور داشته است. یکی از قدیمی‌ترین و در عین حال معروفترین کتاب‌های کودک و نوجوان که مملو از پیش‌داوری و کلیشه درباره سیاه‌پوستان است، کتاب ماجراهای رابینسون کروزوئه، اثر دانیل دفوست که از قرن هفدهم به بعد در اختیار کودکان قرار گرفته است. اما کلیشه‌های مربوط به فرهنگ و نژادهای دیگر، همواره ثابت نبوده است و با تغییر شرایط اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی جامعه اروپا و آمریکا، پیوسته در حال تغییر است.

بدون شک، وجود پیش‌داوری و کلیشه درباره فرهنگ‌های مختلف و مردم کشورهای دیگر، خاص اروپا و آمریکا نیست. در کشور ما که اقوام و فرهنگ‌های مختلفی در آن به سر می‌برند، پیش‌داوری و کلیشه درباره فرهنگ‌ها و اقوام گوناگون، در تمامی رسانه‌های گروهی، به وفور دیده می‌شود. کتاب‌های کودکان کشور خودمان، در مجموع، حضور فرهنگ‌ها و ملیت‌های مختلف را در این کشور منعکس نمی‌کنند. حتی کتاب‌های کودکان کشورهای دیگر نیز که در ایران ترجمه و به دست کودکان ایرانی می‌رسد، در کل نتوانسته‌اند تصویر صحیحی از زندگی مردم کشورهای دیگر در ذهن کودکان و نوجوانان ایجاد کنند.

تحقیق حاضر، تنها به بررسی «ادبیات چند فرهنگی برای کودکان» در عصر حاضر و در

ادبیات کودکان، به ویژه ادبیاتی که امروزه به ادبیات چند فرهنگی^(۱) معروف شده است، این توان بالقوه را دارد که چنین شناخت و آگاهی را در اختیار کودکان قرار دهد و آنها را از ابتلا به کلیشه‌سازی و پیش‌داوری نجات بخشد.

تحقیقات نشان داده است که شناخت و آگاهی درباره جنسیت و نژاد، از همان سنین اولیه کودکی، به تدریج شکل می‌گیرد. کودکان از راه تجربه زندگی با بزرگسالان و پیام‌هایی که از محیط اطراف خود دریافت می‌کنند، به تفاوت‌های جنسیتی، نژادی و قومی پی می‌برند. گوردون آلپورت Gordon Allport^(۲) طی تحقیقاتی در این زمینه، به این نتیجه رسید که کودکان در سنین ۳ یا ۴ سالگی، که سنین مشاهده و نامگذاری است - انواع معینی از تفاوت‌های میان انسان‌ها را می‌آموزند. از اواخر دوره کودکی تا بزرگسالی، به تدریج آنچه را در این مدت درباره تفاوت‌ها آموخته‌اند، طبقه‌بندی می‌کنند و به صورت کلیشه در ذهن جای می‌دهند. با شکل‌گیری کلیشه‌ها در دوران بزرگسالی، افراد به هنگام برخورد با موارد استثنایی، آنها را نیز در همان طبقه‌بندی از پیش آماده شده جای می‌دهند.

شناخت و آگاهی درباره خود و دیگران، از راه‌های مختلفی کسب می‌شود؛ تماس با نژادها، اقوام و ملیت‌های مختلف و همچنین مجموعه اطلاعاتی که از رسانه‌های مختلف، به ویژه کتاب، به دست می‌آورد. فرانسس اسماردو Frances Smardo Dowd معتقد است که اگر کودکان در همان سنین اولیه، نسبت به ویژگی‌های جسمی و ظاهری و همچنین فرهنگی خود و دیگران، آگاهی‌های لازم را کسب کنند، ضمن آنکه تصویر روشنتر و دقیقتری از خود و سایر مردم به دست می‌آورند، کمتر دچار پیش‌داوری و کلیشه‌سازی می‌شوند.^(۳)

در طول تاریخ ادبیات کودکان اروپا و آمریکا،

1. Multicultural literature

2. Violet H. Harada. Issues of ethnicity, authenticity and equality in Asian - American pict 1983-93, Youth services in libraries, vol.8, no.2, winter 1995, p.135-137.

۳. همان منبع.

● کسب شناخت صحیح و ایجاد حس احترام به همه فرهنگ‌ها، روندی طولانی است که از اولین سال‌های کودکی آغاز می‌شود و به تدریج شکل می‌گیرد.

کتاب‌ها در بالا بردن آگاهی کودکان از پیشینه فرهنگ ملل نقش مهمی به عهده دارند، اما نمی‌توانند خلاء ناآگاهی درباره زندگی امروز ملیت‌های مختلف را پر کنند.

۲. در سال‌های ۱۹۹۳-۱۹۹۶ چهار کتاب با مضمون مشترک «تفاهم و تحمل دیگران» در اتریش منتشر شده که این نشانگر توجه نویسندگان و تصویرگران برجسته اتریشی به این موضوع است.^(۲)

۳. در فاصله ۱۹۹۰-۹۸ کتاب‌هایی به زبان آلمانی منتشر شده‌اند که به موضوع ارتباط بین فرهنگ‌ها و معرفی فرهنگ و زندگی امروز ملیت‌های دیگر، به طور مستقیم پرداخته‌اند. تعداد این کتاب‌ها نسبت به کل آمار کتاب‌های منتشره بسیار اندک است. کتاب‌های این گروه به دو بخش تقسیم شده‌اند: الف) کتاب‌هایی که رابطه میان کودکان مهاجر را با کودکان اتریشی یا آلمانی و... نشان می‌دهند. ب) کتاب‌هایی که نویسنده و تصویرگر، در قالب یک داستان، به کشورهای دیگر سفر می‌کند تا مخاطب را با زندگی مردم کشورهای دیگر آشنا سازد.

بررسی و تحلیل ساختاری و محتوایی کتاب‌های گروه سوم، به شرح زیر است:

رابطه کودکان مهاجر با کودکان اروپایی
۱. بررسی ساختاری: اغلب کتاب‌ها از یک الگوی تکراری پیروی می‌کنند. در این الگو، دو

محدوده کتاب‌های تصویری آلمانی زبان پرداخته است. این تحقیق در دو انستیتوی ادبیات کودکان اتریش در وین و انستیتوی تحقیقاتی کتاب‌های کودکان، وابسته به دانشگاه گوتته، در فرانکفورت انجام شده است.

مرحله اول تحقیق، از انستیتوی تحقیقاتی ادبیات کودکان اتریش آغاز شد. تأکید عمده بر کتاب‌های تصویری است که در اتریش به دست کودکان پیش دبستان می‌رسد. در حال حاضر، در کل کودکان آلمانی عمومی و خصوصی اتریش، از مجموع ۲۵۸۹۸۰ کودک پیش دبستان، ۲۸۳۸۲ کودک خارجی وجود دارند که از این تعداد ۷۰۸۲ کودک ترک، ۱۲۴۲ کودک آسیایی و ۵۳۰ کودک آفریقایی هستند.^(۱)

انتخاب کتاب‌ها در مرحله اول، از فهرست که 300 Lesefreund mal است که هر ساله کتاب‌های خوب کودکان و نوجوانان منتشره در اتریش را معرفی می‌کند، از اولین شماره آن در سال ۱۹۹۲ تا آخرین شماره در سال ۱۹۹۸ انجام شده است. در مرحله دوم، از فهرست کتابخانه Literature Institute Jugend فرانکفورت، کتاب‌های تصویری آلمانی زبانی که در فاصله سال‌های ۱۹۹۰-۱۹۹۸ منتشر شده‌اند و در مجموعه کتاب‌های «چند فرهنگی» یا «روابط بین فرهنگی» طبقه‌بندی شده‌اند، مورد بررسی قرار گرفتند.

در مجموع ۳۳ کتاب در این تحقیق، بررسی و تحلیل شده‌اند که برحسب مضمون کتاب‌ها می‌توان آنها را به سه گروه تقسیم کرد:

۱. بین سال‌های ۹۰-۹۸ تعداد کتاب‌های کودکان درباره افسانه‌های ملل، با کیفیت بالای ادبی و هنری افزایش یافته است. اگرچه انتشار این

1. Ost. Stat. Auskunftsdienst. Kinder in Kindertagesheimen nach Staatsangehörigkeit, Berichtsjahr 1997/98.

۲. این چهار کتاب به پائول مار، ایرنه اولیتزکا، ادیت شرایبر و مانفرد اشلوتر تعلق دارند که مشخصات کتابشناسی آنها در انتهای مقاله آمده است.

● یکی از قدیمی‌ترین و معروف‌ترین کتاب‌های کودک و نوجوان که مملو از پیش‌داوری و کلیشه درباره سیاه‌پوستان است، کتاب ماجراهای رابینسون کروزوئه است.

اروپایی است که بسیار سخاوتمندانه داوطلب ارتباط با کودکان مهاجر می‌شود. اگرچه هر کتاب داستان زندگی یک خانواده مهاجر است، اما باورها یا آداب و رسوم مربوط به آن خانواده، به کل فرهنگ یا فرهنگ‌های خاص، عمومیت داده می‌شود. کتاب «سلیم و سوزانه»^(۱) که در سال ۱۹۷۸ در آلمان منتشر شده است، دارای کلیشه‌هایی است که کمابیش از آن زمان تاکنون در این نوع کتاب‌ها تکرار شده‌اند. سلیم زبان نمی‌داند و قادر به ارتباط با بچه‌های آلمانی نیست. سلیم از جمع کنار می‌کشد. سوزانه برای ایجاد ارتباط دوستانه پیشقدم می‌شود. سلیم شخصیتی ضعیف و کنش‌پذیر است و سوزانه شخصیتی قوی و کنشگر.

عایشه در کتاب «کنار من هنوز یک جا هست»^(۲) اهل لبنان است که با اشتفی دوست می‌شود. عایشه شخصیتی وابسته و اشتفی شخصیتی مستقل است. در طول داستان، رسم‌هایی از خانواده از جمله غذا خوردن مردان قبل از زنان، مجاز نبودن دختران به خروج از خانه بدون حضور پدر یا برادر و... به عنوان آداب و

شخصیت اصلی مربوط به دو فرهنگ متفاوت وجود دارند. محور داستان، رابطه میان دو شخصیت اصلی است: کودک مهاجر یا پناهنده و کودک اروپایی. هدف انتخاب چنین الگویی، نشان دادن دو فرهنگ در کنار هم و تلاش برای ایجاد تفاهم بین دو فرهنگ است. ایجاد تفاهم و ارتباط بین دو فرهنگ یا دو شخصیت اصلی، در گرو وجود توازن و تعادل در ویژگی‌های شخصیت‌های اصلی است. در این الگو، شخصیت کودک خارجی ضعیف و شخصیت کودک اروپایی قوی است. کودک خارجی کنش‌پذیر و کودک اروپایی کنشگر است. با به هم خوردن توازن میان دو شخصیت، حس تعادل میان دو فرهنگ از میان می‌رود و در این عدم توازن، در کودک مهاجر حس حقارت و در کودک اروپایی حس برتری‌طلبی تقویت می‌شود. و حتی این احتمال وجود دارد که هر دو کودک مخاطب، با چنین شخصیت‌هایی که یکی به شدت ضعیف و دیگری به غایت قوی است، نتوانند تعیین هویت کنند.

۲. بررسی محتوایی: محتوای این داستان‌ها معمولاً از چند کلیشه رایج پیروی می‌کند. معمولاً داستان از آنجا شروع می‌شود که یک خانواده ترک یا لبنانی و... به دلیل وضع بد اقتصادی و یا شرایط جنگی در کشور خود، به آلمان یا کشور اروپایی دیگری مهاجرت می‌کند. خانواده مهاجر، با سر و وضعی ناخوشایند و چهره‌های تحقیر شده ناآشنا به زبان و فرهنگ آن کشور، توان وارد شدن در جامعه جدید را ندارد؛ شخصیت‌هایی غیرفعال اما بسیار مهربان و ساده‌لوح، با رفتارهایی که حاکی از عقب‌ماندگی فرهنگ مردم مهاجر است. در این کتاب‌ها معمولاً قهرمان اصلی دختر و یا پسری

1. Ursula, Kirchberg. Selim und Susanne.

2. Paul, Maar. Neben mir ist noch Platz.

● در اغلب کتاب‌های آلمانی زبان مربوط به کودکان، قهرمان اصلی، دختر یا پسر اروپایی است که خواهان ارتباط‌گیری با کودکان مهاجر می‌شود و از تمام ویژگی‌های مثبت برخوردار است.

اما در مقابل این کتاب‌ها، کتاب‌های چند فرهنگی، تنها کودکان خارجی نیستند که چهره خود را در درون داستان نمی‌یابند و قادر نیستند که با شخصیت‌ها تعیین هویت کنند. در کتاب‌هایی که داستان درباره رفتار ناشایست آلمانی‌ها با خارجی‌هاست و صحنه‌هایی از حمله نئوفاشیست‌ها به اقامتگاه پناهندگان را نشان می‌دهد، متن از حد یک گزارش سطحی و شعاری و در عین حال کلیشه‌ای یا فراتر نمی‌گذارد. در این کتاب‌ها با تقسیم‌بندی‌های قاطعانه، مطلق، سطحی و اغراق‌آمیز جامعه، کودک اروپایی نیز در تعیین هویت دچار مشکل می‌شود. در کتاب «سوهام»^(۲) نویسنده اگرچه نئوفاشیست‌های آلمانی را که به خوابگاه پناهندگان حمله می‌برند، به باد انتقاد می‌گیرد، اما با تقسیم آلمانی‌ها به «دوست‌داران خارجی‌ها» و «دشمنان خارجی‌ها» به گونه‌ای مصنوعی جامعه را تقسیم‌بندی می‌کند و به کودک آلمانی اجازه نمی‌دهد که موقعیت واقعی خود را در این رابطه، صادقانه بسنجد و راهی برای نزدیکی به فرهنگ‌های دیگر و تحمل تفاوت‌ها بیابد.

رسوم همه مردم لبنان معرفی می‌شود که در مقابل شیوه زندگی خانواده اروپایی قرار می‌گیرد. موضوع القا شده به مخاطب، شیوه متمدانه‌تر زندگی اروپایی است. اگرچه هدف اصلی این کتاب، در ظاهر، نشان دادن فرهنگ‌های متفاوت است، اما نگاه نویسنده و تصویرگر در این کتاب، نگاهی است از بالا که هیچگاه کودک مخاطب خارجی را تشویق به تعیین هویت با آن کودک یا خانواده نمی‌کند و در عین حال، حس احترام و تفاهم را در کودک اروپایی بر نمی‌انگیزد. در کتاب «آنا و صادق»^(۱) نیز مانند کتاب قبل، هدف نشان دادن

تفاوت فرهنگی است. این تفاوت فرهنگی، در دو تصویری نشان داده می‌شود که در یک تصویر مادر خانواده مهاجر و در تصویر بعدی پدر خانواده اروپایی در حال آشپزی‌اند. در تصویر مربوط به خانواده اروپایی، نقش سنتی زن در آشپزخانه نقض شده و در تصویر مربوط به خانواده شرقی، بر نقش سنتی زن در آشپزخانه تأکید شده است. هر کدام از این دو تصویر، جدا از هم و مستقل از هم، مشکلی ندارند، اما چنین مقایسه‌ای بین دو خانواده، به ایجاد یک کلیشه برتری‌طلبانه در مورد نقش زن و مرد، در ذهن کودک، منجر می‌شود.

1. Katja, Holsbeck. Anna und Sadek.
2. Elisabeth, Reuter. Soham.

● تصویرگر اتریشی کتاب «چکمه» نوشته هوشنگ مرادی کرمانی، تصاویری از زندگی شهری امروز ایران ترسیم کرده است که با واقعیت، فرسنگ‌ها فاصله دارد.

پیش‌داوری و کلیشه است. تصویرگر با استفاده از سبک کارتون، طنزآمیز بودن تصاویر را شدت بخشیده است.

این کتاب، کتاب بسیار بحث‌برانگیزی در محافل ادبیات کودکان و مجله‌های اختصاصی ادبیات کودک در آلمان بوده‌است. کاتیا ادر^(۲) در مقاله‌ای تحت عنوان «نقل قول‌ها و عملکردها» در مجله تخصصی ادبیات کودکان، یولیت Julit به تحلیل سبک و ساختار داستان می‌پردازد و آن را

آشنایی با فرهنگ‌های مختلف با سفر به کشورهای دیگر

برخی از کتاب‌های تصویری، با سفر به کشورهای دیگر، کودکان را با فرهنگ‌ها و آداب و رسوم مردم سایر کشورهای جهان آشنا می‌کنند. متأسفانه، نگرش این کتاب‌ها نیز همواره براساس شناخت واقعی و صحیح از فرهنگ‌های مختلف قرار ندارد و بیشتر از پیش‌داوری‌ها و کلیشه‌های رایج در جامعه سرچشمه می‌گیرد.

در کتاب «سرزمین آتش خیلی داغ است» اثر آنا هوگلند^(۱) که چندی پیش جایزه بهترین کتاب را در آلمان به خود اختصاص داد، با این کلیشه‌ها به طور مستقیم آشنا می‌شویم. استینا، شخصیت اصلی کتاب «فکر می‌کند که همه جهان را کاملاً می‌شناسد» اما او حتی به ندرت از در خانه خود خارج می‌شود. کتاب با معرفی استینا آغاز می‌شود. داستان سفری است به دنیای تصورات و تخیلات استینا. در این سفر، او به همه کشورهای

یک اثر ادبی و هنرمندانه کاملاً تخیلی که هرگز به قلمرو واقعیت قدم نمی‌گذارد، معرفی می‌کند. در حالی که رفیق شامی^(۳) نویسنده معروف اهل سوریه که در آلمان زندگی می‌کند، در سخنرانی خود تحت عنوان «گذار از ممنوعیت‌ها» در انستیتوی تحقیقاتی کتاب‌های کودکان، وابسته به دانشگاه گوته فرانکفورت، به شدت به این کتاب حمله می‌کند و نویسنده و تصویرگر را به یک نوع

جهان، مطابق با کلیشه‌های تصویری ذهن خود سفر می‌کند: به غرب وحشی، چین، هندوستان، کردستان و... تصاویر کتاب به روشنی و آشکارا نشان می‌دهد که آنچه به تصویر درآمده،

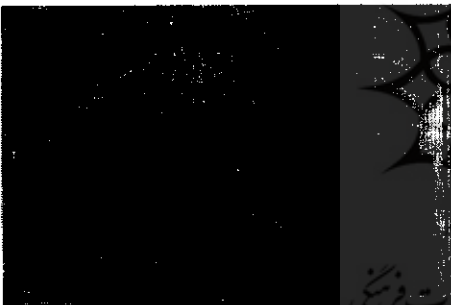
1. Anna, Höglund. Feuer Land ist zu Viel heiss.
2. Katja, Eder. Zitiert und Praktiziert. Julit (Informationen) 4/96, p.50-51.
3. Rafik, Shami. Hürdenlauf. Frankfurt: Jahresgabe 1996, P. 22-23.

● در کتاب «سرزمین آتش خیلی داغ است» که چندی پیش جایزه بهترین کتاب را در آلمان به خود اختصاص داد، نویسنده به شکلی بسیار کلیشه‌ای و توأم با پیش‌داوری، قهرمان نوجوان داستان را با فرهنگ‌های کشورهای دیگر آشنا می‌سازد.

در اتاق زیبا و در رختخواب گرم و نرمش خوابش نمی‌برد. مادر هر شب با گفتن قصه‌ای از یک سرزمین او را به سرزمین‌های مختلف می‌برد تا به او نشان دهد که در سرزمین‌های دیگر بچه‌ها در چه شرایطی می‌خوابند و چقدر او با داشتن یک اتاق پر از اسباب‌بازی و رختخواب گرم و نرم و برخورداری از امنیت خانواده، خوشبخت‌تر از

مزدگی خطرناک متهم می‌کند که از این طریق، ملیت‌های دیگر را به مسخره گرفته است. شامی، تأثیر این کتاب را بر کودکان مخرب می‌داند.

این کتاب برای من، به عنوان یک پژوهشگر از جهان به اصطلاح سوم، بسیار تفکربرانگیز بود. نویسنده و تصویرگر کتاب آنا هوگلند، تصورات خود را از جهان در قالب یک داستان تخیلی ترسیم کرده است. شاید این آزمایش خوبی برای همه ما باشد که یک بار تصورات خود را درباره مردم و فرهنگ‌های مختلف جهان به روی کاغذ آوریم و آنگاه در مقایسه با واقعیت‌های موجود، متوجه شویم که تصورات ما درباره ملیت‌های دیگر، اعم از جهان اول یا سوم، تا چه میزان به واقعیت نزدیک است. آنا هوگلند، صادقانه و شجاعانه دست به این کار می‌زند و به گونه‌ای حیرت‌انگیز اندوخته‌ها و کلیشه‌های ذهن خود و بسیاری از اروپاییان را در مورد مردم کشورهای دیگر به نمایش می‌گذارد. در واقع، این کتاب نقد آشکاری است از کلیشه‌های رایج اروپاییان درباره ملیت‌های دیگر.

بچه‌های دیگر جهان است. اگرچه تصاویر مربوط به زندگی بچه‌های سرزمین‌های دیگر، تصاویری واقعی از برخی گوشه و کنار خاص جهان است، و به تنهایی نادرست نیست، اما نشان دادن این تصاویر به عنوان روش کلی و عمومی زندگی مردم یک سرزمین مشخص و سپس مقایسه آن با محل زندگی و خواب جولی، به عنوان نماینده کودک اروپایی که در آسایش، امنیت و رفاه کامل به سر می‌برد، القای یک تکتۀ غلط است که تنها کودکان کشورهای پیشرفته و آن هم همه آنها در آسایش زندگی می‌کنند و به این شکل، نوعی حس برتری را در کودک اروپایی و حس حقارت را در

به اعتقاد من، این کتاب که کلیشه‌ای بودن تصاویر را از همان ابتدا در قالبی طنزآمیز اعلام می‌کند، نه تنها برای کودکان مخرب نیست، بلکه فرصتی است برای کودکان و بزرگسالان اروپایی که در مورد کلیشه‌های موجود در ذهن خود که در این کتاب فرصت تجسم یافته‌اند، بیندیشند. اما خطر زمانی است که کلیشه‌های ذهنی نویسنده و تصویرگر، پنهانی و غیرآشکار، در قالب واقعیت به کودکان منتقل شود.

در کتاب «کتاب خواب جولی»^(۱) جولی شب‌ها

1. Doris, Wiedehold. Julies Einschlafbuch.

● در مجموعه کتاب‌های بررسی شده، یکی از الگوهای اصلی، تقسیم جهان به دو بخش جهان برتر و جهان فروتر است که جهان برتر، اروپا و غرب و جهان فروتر، آسیا و آفریقا است.

استفاده بیش از حد از طرح‌های قالبی و عناصر تزئینی شرقی، بیشتر حال و هوای داستان‌های هزار و یک شب را در ذهن‌ها تداعی می‌کند.

الگوها و کلیشه‌های رایج

در مجموعه کتاب‌های بررسی شده، تفکری براساس پیش فرض‌ها حاکم است که جهان را به دو قطب تقسیم می‌کند: جهان برتر و جهان فروتر. جهان برتر قاره اروپاست که سیاره امنیت، رفاه، ثروت و آزادی و قطب فروتر سیاره عدم امنیت، فقر و استبداد است. براساس این پیش فرض، کودک مهاجر موجودی نیازمند است که پا به قطب برتر گذاشته است و یا انسان اروپایی، موجود برتری است که به کشورهای دیگر سفر می‌کند و به جای ارائه نگاه‌های تازه، پیش فرض‌های خود را درباره فرهنگ‌های دیگر به رخ می‌کشد. بدین ترتیب، رابطه بین این دو قطب با الگوهای ذهنی قطب برتر شکل می‌گیرد، نه بر پایه تفاهم از جانب دو فرهنگ. برخی از الگوها و به عبارتی کلیشه‌های ارائه شده در کتاب‌های چند فرهنگی بررسی شده، به شرح زیر است:

- کودک قطب فروتر، نیازمند کمک انسان دوستانه است.
- کودک قطب فروتر، نیازمند یادگیری قوانین دنیای برتر است.
- کودک قطب فروتر، کنش‌پذیر است و نقش

کودک کشورهای رو به توسعه یا به اصطلاح جهان سوم، پدید می‌آورد.

در کتاب «جینی و جانی در سفر»^(۱) و «قصه نیکلاس»^(۲) نیز می‌توان از لابه‌لای تصاویر زیبا و به ظاهر واقعگرا، کلیشه‌هایی را درباره مردم کشورهای دیگر ملاحظه کرد. نکته ظریف در این کتاب‌ها آن است که در سفر به کشورهای مختلف، تصاویر روستاهای کشورهای به اصطلاح عقب نگاه داشته شده در مقابل تصاویر شهرهای بزرگ کشورهای پیشرفته قرار می‌گیرند. بنابراین آن تصویری که سال‌هاست رسانه‌های گروهی کشورهای پیشرفته درباره آسیا و آفریقا به مردم کشور خود عرضه می‌کنند، از طریق تصاویر این کتاب‌ها تقویت می‌شوند. این تصاویر در مجموع چیزی جز آفریقایی‌های وحشی و پابرنه که در کلبه‌های پوشالی زندگی می‌کنند و یا شترسواران کویرهای آسیا و چادرنشین‌های فقیر آن منطقه و... نیست.

در کتاب «چکه»^(۳) نوشته هوشنگ مرادی کرمانی، نویسنده ایرانی، تصویرگر اتریشی تصاویری از زندگی شهری امروز ایران ترسیم کرده است که با واقعیت فرسنگ‌ها فاصله دارد.

1. James Kruss, Jenny und Jonny auf Reise.
 2. Mira, Lobe. Ein Geschichte vom Nikolaus. Bilder von Christine Sormann.
 3. Hushang, Moradi Kermani. Der Stiefel.

● اغلب کتاب‌های چند فرهنگی چاپ شده به زبان آلمانی، کیفیت ادبی و هنری بسیار نازل و پایینی دارند. اما به تازگی، برخی از نویسندگان و تصویرگران توانسته‌اند مرحله تولید آثار کلیشه‌ای را پشت سر بگذارند.

فعال در رخدادهای ندارد.

— کودک قطب برتر، کنشگر است و نقشی فعال و تعیین‌کننده در رخدادهای دارد.
— تفاهم فرهنگی، به معنای درک فرهنگ برتر است.

کیفیت ادبی و هنری کتاب‌ها

ویژگی عام کتاب‌های چند فرهنگی، کیفیت پایین ادبی و هنری آنهاست. با بررسی ساختار ادبی متن (طرح، شخصیت‌پردازی، فضاسازی و...) و تجزیه و تحلیل تصاویر، ملاحظه شد که اکثر کتاب‌ها از کیفیت بالای ادبی و هنری برخوردار نیستند. زبان متن، گزارش‌گونه و غیر ادبی است و تصاویر فاقد ارزش‌های زیباشناختی و هنری است. ویولت هاریس Violet Harris در مقاله خود پیرامون «قومیت، صحت و کیفیت کتاب‌های تصویری آسیایی - آمریکایی» معتقد است که ادبیات چند فرهنگی «یک تجربه زیباشناختی استثنایی است که مخاطب را به سرگرم شدن، یاد گرفتن و مطلع شدن دعوت می‌کند»^(۱) بنابراین، در ارزیابی کتاب‌های چند فرهنگی، علاوه بر معیارهای صحت و دقت، باید معیارهای عام ارزیابی یک اثر ادبی را نیز در نظر گرفت. پایین بودن کیفیت ادبی و هنری کتاب‌های کودکان با مضمون «چند فرهنگی» و یا «رابطه بین فرهنگی» سبب می‌شود که این کتاب‌ها کمتر به عنوان کتاب برگزیده، انتخاب شوند. در نتیجه مورد مطالعه طیف وسیعی از کودکان و مریمان قرار نمی‌گیرند. از سوی دیگر، در این بررسی ملاحظه شد که تعداد نویسندگان و تصویرگران توانایی که به خلق

اینگونه آثار می‌پردازند، در حال افزایش است. برخی از نویسندگان و تصویرگران با کار مداوم در این زمینه توانسته‌اند مرحله تولید آثار کلیشه‌ای را پشت سر گذارند و آثار عاری از کلیشه با کیفیت بالای ادبی و هنری خلق کنند. اورسلا کیرش برگ^(۲) که در سال ۱۹۷۹ کتاب سلیم و سوزانه را با برداشته‌های نادرست فرهنگی منتشر کرد، در سال‌های اخیر دو کتاب با عنوان «فلیکس، کمال و نیکلاس»^(۳) و «سفر به دور جهان در یک بعدازظهر»^(۴) منتشر کرده است که هر دو کتاب، جزو ادبیات چند فرهنگی عاری از کلیشه‌های رایج و در سطح بالای ادبی و هنری قرار دارند. کتاب «فلیکس، کمال و نیکلاس» با استفاده از یک فیگور فرهنگی-مذهبی (نیکلاس) در ضمن نمایش واقعیت زندگی دو فرهنگ متفاوت در کنار یکدیگر، به کودکان دو فرهنگ، برقراری یک رابطه انسانی و تفاهم بین فرهنگی را به طور غیرمستقیم آموزش می‌دهد. کتاب «سفر به دور دنیا» با تصاویری زیبا و خیال‌انگیز، رابطه پنج کودک از پنج سرزمین مختلف را در کنار یکدیگر نشان می‌دهد که در یک بازی به سرزمین‌ها سفر می‌کنند و جادوگر را مغلوب می‌سازند. در آخر، پنج کودک در کنار هم می‌نشینند و هر یک از شهر یا روستایی که به آن تعلق دارند، سخن می‌گویند. کودکان بدون آن که حس برتری و یا حقارت نسبت به یکدیگر داشته

۱. همان

2. Ursula Kirchberg
3. Wolfgang, Bittner, Felix, Kemal und der Nikolaus. Bilder von Ursula kirchberg.
4. Ursula, Kirchberg Die Reise um die Welt an einem nachmittag.

پرارزشی برای پرورش صحیح نسل آینده است. زدودن کلیشه‌های نادرست دیرینه درباره فرهنگها و ملیت‌های دیگر از ذهن‌ها و معرفی صحیح فرهنگها بدون ارزش‌گذاری‌های برتری‌طلبانه، از دوران اولیه کودکی و از طریق انتشار کتاب‌های تصویری چند فرهنگی امکان‌پذیر است. در ارزیابی کتاب‌های تصویری چند فرهنگی، صحت اطلاعات ارائه شده درباره فرهنگها، عاری بودن متن و تصویر از کلیشه‌های رایج و بالا بودن کیفیت ادبی و هنری کتاب، از جمله معیارهای اساسی به شمار می‌روند.

باشند، اطلاعاتی از سرزمین خود در اختیار هم می‌گذارند.

□ □

در پایان قرن بیستم و در عصر اطلاعات که همیاری و همکاری ملل مختلف را در همه عرصه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی طلب می‌کند، توجه به انتشار کتاب‌های کودکان درباره ملیت‌ها و فرهنگ‌های مختلف، در تمامی کشورها امری ضروری است. انعکاس تنوع قومی و ملی در محدوده یک کشور و معرفی ملل و فرهنگ‌های مختلف در سراسر جهان در کتاب‌های کودکان و به ویژه کتاب‌های تصویری کودکان، سرمایه‌گذاری

منابع

1. Bittner, Wolfgang. Felix, Kemal und der Nikolaus. Bilder von Ursula Kirchberg. Gossau: Nord-sud-verl., 1996.
2. Höglund, Anna. Feuer Land ist zu viel heiss. Hamburg: GmbH, 1995.
Wiedehold, Doris. Julies Einschlafbuch. Vera Sobat. München: ars-ed, 1998.
3. Holsbeck, Katja. Anna und Sadek. Bilder von Astrid Leson, Kevelaer: Butzon & Becker, 1995.
4. Kirchberg, Ursula. Die Reise Um die Welt an einem nachmittag. Hildesheim: Gerstenberg, 1994.
5. Kirchberg, Ursula. Selim und Susanne. München: Heinrich Ellmann, 1979.
6. Kruss, James. Jenny und Jonny auf Reise. Bilder von Ingrid Kepser, Kevelaer: Butzon & Becker, 1997.
7. Lobe, Mira. Ein Geschichte vom Nikolaus. Bilder von Christine Sormann, Wien: Jungbrunnen, 1997.
8. Maar, Paul. Lisas Reise. Mit bildern von Kestutis Kasparavicius. Wien: Esslinger, 1996.
9. Maar Paul. Neben mir ist noch Platz. Bilder von Verna Ballhaus. Lohr a. Main: Modus Vivendi, 1993.
10. Moradi Kermani, Hushang. Der Stiefel. Bilder von Christine Sormann.
11. Reuter, Elisabeth. Soham. Munchen: Ellermann, 1993.
12. Schluter, Maanfred. Der, die, das und kunster Bunt. Wien: Thienemann, 1996.
13. Schreiber, Edith. Der Rabe der anders war. Bilder von Wicke Carola Holland. Wien: Thiemann, 1994.
14. Ulitzka, Irene. Das Land der Ecken. Bilder von Gerhard Gepp, Wien: Picus, 1993.